

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ÇALIŞMA GRUBU RAPORU

HAZIRLAYANLAR

Prof. Dr. Melek Göregenli

Av. Hasan Fehmi Demir

Av. Gülendam Şan Karabulutlar

Av. Ezgi Özkan

Av. Hümeysra Rana Yücel

Av. Veli Taş

Giriş

Cinsiyet, çoğunlukla, doğuştan getirilen ikili biyolojik bir yapı olarak anlaşılr. Bu anlayış öncelikle doğuştan ikili cinsiyet özellikleriyle doğan interseks cinsiyet olgusunu dışlar. Ayrıca günümüzde, ikili biyolojik cinsiyet rejimi oldukça tartışmalıdır ve eleştirel feminist ve queer yaklaşımlar, biyolojik cinsiyet kavramının, tıpkı toplumsal cinsiyet olgusunda olduğu gibi geniş bir çeşitlilikte ele alınması gereği ve akışkanlığı üzerinde duran yeni yaklaşımlar geliştirmektedirler.

İkili cinsiyet sistemi, kadınlık-erkeklik rolleri ile kadın-erkek kimliklerinin kesişmesinin ve karışmasının karşısında durur. Cinsiyete dayalı kalıp yargıları güçlendirir, eşitsiz güç ilişkileri ve yapılar oluşturur. Kendini trans, interseks veya non-binary (ikili olmayan kimlikler) olarak tanımlayan kişiler ve heteroseksüel olmayan cinsel yönelimleri değersizleştirerek kişileri ayırmacılık ve şiddete maruz bırakır (CŞMD, 2024).

Cinsiyet rolleri kavramı, sadece iki cinsiyetin varlığı iddiasıyla, toplumsal sistemler ve kültürel inanışlar aracılığıyla insanların kadınlar-erkekler olarak iki farklı kategoriye ayrılması ve kişilere bu cinsiyetlere göre roller atanmasıdır. Toplumsal cinsiyet ise daha bütüncül bir yaklaşımla, yaşam boyunca, içinde yaşanan toplum tarafından cinsiyet temelli olarak oluşturulan bir ideolojik yapıyı ifade eder. Heterosoksist erkek egemen bir toplum inşasını hedefleyen tüm toplumsal, kültürel, dinsel, hukuki vb., sistem ve uygulamaların oluşturduğu beden politikalarını ifade eder.

Tarih boyunca kadın ve erkekler sadece biyolojik olarak değil, toplumsal cinsiyet ideolojilerinin oluşturduğu çok daha derin toplumsal farklılıklarla da birbirinden ayrılmış ve bu durum cinsiyetler arası eşitsizliği meydana getirmiştir. Bu toplumsal ayrımlar nedeniyle bireylerin kaynaklara erişimi de düzensizlik ve eşitsizlik göstermektedir. Toplumsal cinsiyet çalışmaları, cinsiyet, cinsiyet kimliği, cinsel yönelimler vb. farklı varoluşlara ilişkin eşitsizlik ve toplumsal olguları kapsar. Son yıllarda, erkeklik çalışmaları alanında yapılan çalışmaların da toplumsal cinsiyet sistemlerini anlamada önemli katkıları olduğu görülmektedir.

Eşitlik, bireyler arasında hiçbir şekilde ayırım yapılmaması anlamına gelir. Bu anlamda eşitlik, bireylerin yapısal kapasitelerini tümüyle

gerçekleştirmelerini sağlar. Eşitsizlik ise bireylerin bu olanaklarının tümüyle gerçekleştirilmesinin önünde engel teşkil eden hususlardır.

Toplumsal cinsiyet bağlamında eşitsizlik, bireylerin biyolojik, fizyolojik ve anatomik farklılıkları dışında kalan ve bireylere bir toplum içerisinde bulunmaları nedeniyle yüklenen rollerden kaynaklanan farklılıkları nedeniyle bireyler arasında ayırım yapılması olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temelinde politik, ideolojik, kültürel ve toplumsal nedenlerin bulunduğu söylenebilir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği; bireylere temel hak ve özgürlüklerin tanınmaması, sınırlı bir şekilde tanınması, kullanılmasının engellenmesi veya bunların ortadan kaldırılması şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Toplumsal cinsiyet sisteminin yarattığı eşitsizlikler, eğitimden hukuka, üretim ve istihdam alanından, aile hayatı ve kamusal alanlarda varoluşa kadar bütün toplumsal olguları doğrudan etkiler. Toplumsal cinsiyet temelli şiddet, Türkiye’de yıkıcı sonuçlarını her gün daha çok yaşadığımız en acil önlemler alınması gereken toplumsal sorunların başında gelmektedir.

Karakuş-Akalın ve Husnu’nün (2025) toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve nefret suçları konusundaki çalışmaları özetledikleri yazıları, bu konudaki kavramsal ve güncel tartışmaları anlamamıza yol açıyor:

Kadına yönelik şiddet, yaralanma ve kronik ağrılar, yaşam boyu süren stres koşulları altında yaşamının psikolojik sonuçları ve nihayet yaşamdan koparılma gibi uzun vadeli fiziksel sağlık sorunları da dahil olmak üzere kadınlar ve kız çocukları için yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Depresyon, travma sonrası stres ve anksiyetenin yanı sıra uyuşturucu ve alkol bağımlılığı gibi zihinsel sağlık üzerinde ciddi etkileri de vardır. Ayrıca istenmeyen hamilelik, düşükler ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar gibi üreme sağlığı sorunlarının olasılığını da artırır (WHO, 2014). Bu şiddet ayrıca kadınların genel refahını olumsuz etkiler ve toplumda tam olarak işlev görme yeteneklerini etkileyebilir. Bu nedenle, yalnızca kadınlar üzerinde değil, aynı zamanda aileleri ve yakın çevreleri, ait oldukları gruplar üzerinde de etkisi vardır; sağlık hizmetleri, yasal harcamalar ve üretkenlik kaybından kaynaklanan ekonomik sonuçlar başta olmak üzere bütün bir toplumu da etkiler.

Cinsiyet temelli şiddet, genel olarak kadınları ve kız çocuklarını ilgilendiren özel bir saldırganlık türüdür. Birleşmiş Milletler, cinsiyet temelli şiddeti

" kamusal ya da özel hayatta, kadınlara fiziksel, cinsel veya zihinsel zarar veya acı veren veya vermesi muhtemel olan eylemlerle tehdit etme, zorlama veya özgürlüklerinden keyfi olarak yoksun bırakma da dahil olmak üzere, cinsiyete dayalı her türlü şiddet eylemi" olarak tanımlamaktadır. Bu, çocuğun cinsel istismarını, tecavüzü ve yakın partner şiddetini içerebilir. Cinsiyet temelli şiddetin genellikle yalnızca heteroseksüel kadınları etkileyen bir sorun olduğu düşünülür. Ancak lezbiyenlerin ve trans kadınların da cinsiyet kimlikleri veya geleneksel kadınlık normlarına uymamaları nedeniyle ayrımcılık yaşamaları yaygındır; kadınların maruz kalabileceği şiddet çoğu zaman ırk, sınıf, engellilik veya cinsel yönelim gibi kimliklerinin diğer boyutları tarafından da şekillenmektedir. Aslında kadına yönelik şiddete ilişkin veriler, heteroseksüel kadınların, lezbiyenlerin ve trans kadınların, kültür içinde belirlenmiş toplumsal cinsiyet rollerini ihlal ettiklerinde şiddetin hedefi olma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Websdale & Chesney-Lind, 1998).

Bütün bu mağdur edici sonuçlarına karşın, cinsiyet temelli şiddetin nefret suçu olarak sınıflandırılması sosyal bilimler açısından halen tartışılmaktadır. Kadınların nüfus yoğunluğu nedeniyle bir azınlık grubu olarak değerlendirilemeyeceği ya da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hayatın birçok farklı alanında yaygın olduğu ve bu yaygınlığın sistematik bir eşitsizlik yaratarak, nefret suçu olarak sınıflandırılmasını zorlaştırdığı; böylece evrensel ve sistematik bir şiddet türünü, spesifik koşullarla sınırlama riski taşıması gibi çeşitli argümanlar ortaya atılmıştır. Bu eleştirilerin aksine, birçok yazar cinsiyet temelli şiddetin önyargı saikine dikkat çekiyor. Bu yaklaşıma göre kadınlar, kadın oldukları için cinsel saldırıya uğruyor; bireysel veya rastgele nedenlerle değil, cinsiyete göre tanımlanan bir gruba üyelikleri temelinde (MacKinnon, 1991), aynı zamanda düşmanlıktan, kadın düşmanlığından kaynaklanan motivasyonlar nedeniyle şiddetin mağduru oluyorlar (McPhail, 2002). Kadınlara yönelik saldırılar cinsiyet hedefli isim takmayı, damgalamaları içeriyor ve saldırganlar kurbanları grup üyeliğine göre seçiyor. Bu tür şiddet, tıpkı diğer nefret suçları gibi sıklıkla daha geniş bir toplumu etkilemektedir. Cramer ve arkadaşlarına göre, (2020)'e göre cinsiyet temelli şiddet de dahil olmak üzere nefret suçlarındaki ciddi artışın nedeni, yakın geçmişte dünya çapında meydana gelen bir dizi sosyo-politik gelişmeye bağlanabilir. Yazarlara göre son yıllarda sağcı milliyetçi ve muhafazakâr görüşlerin siyasi düzeyde yaygınlaşması, artan savaşlar ve gruplar

arası çatışmalar sonucunda yaşanan kitlesel göç hareketleri, göçmenlere uygulanan ayrımcı politikalar, yerel ve göçmen gruplar arasında kaynak paylaşımı ve algılanan rekabete ilişkin gerçek ve/veya olumsuz deneyimler, nefret suçlarının artmasına yol açmıştır (Cramer vd., 2020).

Karakuş-Akalın ve Husnu, genel olarak bugüne kadarki tartışmalara bakıldığında, birçok yazarın cinsiyet temelli şiddetin nefret suçu olarak değerlendirilmesi gerektiği konusunda hemfikir olduğunu ancak hala bir tartışmanın sürdüğünü belirtmektedir: Aslında, AGİT katılımcısı Devletler toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etme konusundaki kararlılıklarını 2004 yılında belirtmişlerdir. O tarihten bu yana, cinsiyete dayalı nefret suçları kabul edilmiş ve ODIHR bunları 2013 yılından bu yana rapor etmektedir. 2021 yılında kategorinin adı "toplumsal cinsiyete dayalı nefret suçları" olarak değiştirilmiştir. " AGİT (2021) cinsiyete dayalı nefret suçlarını (GBHS) "bir kişinin cinsiyetine karşı önyargıdan kaynaklanan suçlar" olarak tanımlamaktadır; bu, saldırganın hedefini mağdurun cinsiyetine göre seçmesi veya saldırı boyunca ona karşı düşmanlık göstermesi anlamına gelir." ABD'deki yasalarla ilgili olarak, 1991'de yalnızca 8 eyalete kıyasla 2023'te 36 eyalet GBHS'yi eyalet yasalarına dahil etmiştir (ABD Nefret Suçu Yasası ve Politikaları Raporu, 2023, Akt. Karakuş-Akalın ve Husnu, 2025).

Yukarıda aktardığımız güncel tartışmalar, kadınlara yönelik şiddete karşı mücadelenin hukuki alanda daha da güçlenebilmesi açısından, nefret suçları kapsamına alınmasının önemime işaret etmektedir. Ayrıca Türkiye'de ayrımcılık ve nefret suçlarına ilişkin yasal mevzuatta, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine dayalı ayrımcılık ve nefret suçlarının kapsamadığını hatırlamakta yarar var. Toplumsal cinsiyet temelli şiddet, ayrımcılık ve nefret suçları aynı hegemonik toplumsal cinsiyet sisteminden kaynaklanmaktadır ve bütün cinsiyet ve cinsel varoluş biçimlerini benzer biçimde etkilemektedir.

Raporun bundan sonraki bölümlerinde, toplumsal cinsiyet temelli hak ihlallerinin gerçekleştiği kapsam özetlenmiştir. İzleyen bölümlerde ise toplumsal cinsiyet sistemi açısından güncel iki toplumsal olgu ele alınacaktır: Afetler ve göç süreçleri.

I- Toplumsal Cinsiyet Açısından Hak İhlalleri

İnsan hakları kavramı, insanın sırf insan olması dolayısıyla, doğuştan itibaren sahip olduğu, devlet ve bireyler tarafından dokunulamayan haklar

bütününü ifade eder. Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı da insan haklarının korunması ve demokrasinin işleyişi ile doğrudan bağlantılıdır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa'nın temel insan hakları belgesidir. Medeni ve siyasi hakları güvence altına alır. Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 1. Maddesinde, tarafların "kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin" Sözleşmede tanımlanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlamasını öngörmektedir. Bu haklardan yararlanma, cinsiyet de dahil olmak üzere herhangi bir gerekçeye dayanarak ayırım gözetilmeksizin korunmalıdır (madde 14). 12 numaralı Protokol ayrımcılık yasağını yeniden tasdik eder.; 1. maddesi, yasalarla düzenlene haklardan yararlanmayı, cinsiyet de dahil olmak üzere, herhangi bir temelde ayırım gözetilmeksizin güvence altına alınacağını yineler.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi başta olmak üzere Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, düzenlemeler ve yine Türkiye Anayasası başta olmak üzere ulusal mevzuatta yer alan başta yaşam hakkı, işkence ve diğer kötü muamele yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, örgütlenme ve barışçıl toplanma hakkı, ayrımcılık yasağı vb. haklar olmak üzere bunlarla sınırlı olmaksızın sağlık, eğitim, barınma vb. bir çok hak yasal olarak koruma altına alınmıştır. Ulusal ve uluslararası düzenlemelerle güvence altına alınan hakların herhangi bir nedenle ayırım gözetilmeksizin herkes için eşit bir şekilde uygulanması hukuk devleti olmanın gereğidir.

Ancak bu yasal düzenlemeler kimi zaman göz ardı edilerek kimi zaman da yok sayılarak özellikle belli başlı gruplara yönelik sistematik bir şekilde uygulama pratikleri gösterilmekte ve bunun sonucunda da insan hakları ihlalleri ortaya çıkmaktadır. İnsan hakları ihlallerine en çok maruz kalanların başında ise kadınlar ve cinsiyet yönelimleri nedeniyle LGBT+ bireyler yer almaktadır.

Çalışma dönemimizi kapsayan 2023-2024 yıllarında burada sayılanlarla sınırlı olmamak üzere kadınların ve LGBT+ bireylerin maruz kaldığı başlıca hak ihlalleri şu şekilde sayılabilir:

Yaşam Hakkı: 1982 Anayasasının 17. Maddesine göre herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Ancak ne yazık ki ülkemizde erkek şiddeti sonucunda öldürülen çok sayıda kadın

bulunmaktadır. Kadınların şiddete karşı korunması Anayasanın ilgili hükmü gereğince devletin yükümlülükleri arasında yer almaktadır. Nitekim ülkemiz Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (*kısaca İstanbul Sözleşmesi*) ve Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi (*kısaca CEDAW*) gibi doğrudan doğruya kadın haklarının gerektiği gibi korunmasını konu edinen sözleşmelere de taraftır. Ayrıca belirtmek gerekir ki 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun özellikle şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların korunması ve bu kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla çıkarılmıştır. Ancak ne var ki, mevcut yasal düzenlemelerin gerektiği gibi uygulanmaması nedeniyle kadınlar hane içi şiddet sonucu işlenen cinayetlerin mağduru olmaya devam etmektedir.

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'nun 2023 Yılı Raporuna göre geçtiğimiz yıl içerisinde 315 kadın hane içi şiddet sonucunda erkekler tarafından öldürüldü ve yine aynı yıl içerisinde 248 kadın şüpheli bir şekilde cinayete kurban gitti. 6284 sayılı Kanunun gerektiği gibi uygulanması halinde, şiddet uygulayanlara karşı uzaklaştırma ve/veya şiddet mağduru kadınlara yakın koruma sağlama gibi birçok farklı önlem alınması mümkündür. Bununla birlikte, uygulamada 6284 sayılı Kanun uyarınca önlem alınmış olsa dahi kadın cinayetlerinin önlenemediği görülmektedir. Nitekim bahsi geçen raporda 28 kadının 6284 sayılı Kanun kapsamında alınmış koruma kararı olmasına rağmen cinayete kurban gittiği belirtilmektedir. Bu durum bize kanun gerektiği gibi uygulanmadığı sürece kadın cinayetlerinin etkili bir şekilde önlenmesinin mümkün olmadığını göstermektedir. Kadın cinayetlerinin önlenmesi devletin yükümlülüğündedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 3. maddesi başta olmak üzere ülkemizin de taraf olduğu temel hak ve özgürlükleri konu edinen uluslararası sözleşmelerle korumaya alınmıştır. Bu hak 1982 Anayasasının 17. maddesinde düzenlenmektedir. Ayrıca, yaşam hakkının herhangi bir şekilde ihlal edilmesi halinde cezalandırılacağı hususu Türk Ceza Kanunu'nun 81 ve devamı maddelerinde açıkça düzenlenmektedir. Her ne kadar ulusal ve uluslararası nitelikteki yasal düzenlemelerle yaşam hakkı güvence altına alınmışsa da devlet organları tarafından yayılan homofobi, bifobi ve transfobi nedeniyle LGBTİ bireyler cinsel eğilimleri ve cinsiyet kimlikleri nedeniyle

nefret cinayetlerinin mağduru olmaktadır. LGBTİ bireyleri hedef alan yaşam hakkı ihlallerinin yaşam hakkının yanı sıra nefret de içerdiği göz önünde bulundurularak ağırlaştırıcı bir sebep olarak düzenlenmesi gerekirken, nefret cinayetlerine ilişkin Türk hukukunda hiçbir yasal düzenlemenin bulunmaması büyük bir eksikliktir.

İşkence ve Diğer Kötü Muamele Yasağı; İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 5. maddesi ve Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme'nin 1. maddesi ile yasaklanmıştır. İşkence ve kötü muamele, 1982 Anayasasının 17/3. maddesinde de düzenlenmek suretiyle açıkça yasaklanmıştır.

Kadınlar ve LGBT+ bireyler günlük hayatta sistematik bir şekilde ekonomik, fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddete de maruz kalmaktadır.

Gerek uluslararası gerekse ulusal yasal düzenlemelerde örnek niteliğinde sayılan ve sınırlayıcı olmayan bu şiddet türlerinden herhangi birine veya bir kaçına uğrayan kadınların korunması gerekse de Kanunun bu anlamda da yeterince iyi uygulanamadığı görülmektedir. Şiddeti her anlamda önlemek için gerekli iyileştirmeler yapılmadığı müddetçe kadınlara yönelik şiddet sorunu da devam edecektir. Bu noktada, kadına yönelik şiddetin yalnızca kadınlara ait bir sorun olmadığı ve bütün toplumu etkileyen genel bir sorun olduğunu belirtmek gerekir. 6284 sayılı Kanun başta olmak üzere kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla çıkarılan tüm yasal düzenlemelerin uygulamada işlerliğini ve etkililiğini sağlamak devletin yükümlülüğündedir.

Ayrımcılık ve Nefret Söylemi: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 2. maddesi başta olmak üzere ülkemizin de taraf olduğu temel hak ve özgürlükleri konu edinen uluslararası sözleşmelerle yasaklanmıştır. Ayrımcılık yasağı 1982 Anayasasının 10. maddesinde düzenlenmektedir. Her ne kadar nefret nedeniyle gerçekleştirilen fiiller Türk Ceza Kanunu'nun 122. Maddesi ile cezai yaptırıma bağlanmış olsa da iç hukukumuzda doğrudan doğruya nefret söylemini yasaklayan herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Ceza Kanununun ilgili maddesinde cinsiyete dayalı ayrımcılığa yer verilmiş olsa da bu maddede cinsel eğilim ve cinsiyet kimliğine yer verilmemiştir. Bu nedenle nefret söylemi, devlet tarafından gerektiği gibi engellenen ve önlenen bir eylem olmamanın yanı sıra, kadınlar ve LGBTİ+ bireyler açısından yeterince kapsayıcı da değildir.

Diğer yandan BM tarafından düzenlenen ve yayımlanan *Herhangi Bir Biçimde Tutulan Veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler Bütünü*'ne göre herhangi bir nedenle hapisshanede tutulan herkese insanın doğuştan sahip olduğu insanlık onuruna saygının gerektirdiği bir şekilde muamele edilmesi gerekir. Yine BM tarafından düzenlenen ve yayımlanan *Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kurallarına* göre ise hapisshane ortamındaki en kırılgan kategoriler dahil, mahpusların bireysel ihtiyaçlarının dikkate alınması esastır. BM üyesi bir devlet olmamız nedeniyle ülkemizde de tavsiye kararlar uyarınca hareket edilmesi gerekmektedir. Kaldı ki anılan tavsiye kararlarına konu çıkarımlar iç hukukumuzdaki yasal düzenlemelerden de edinilebilmektedir. Bu bakımdan, her halükârda kadınlara ve LGBTİ+ bireylere hapisshanelerde insanca muamele edilmesi gerektiğinin yasal bir yükümlülük olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 3. maddesi başta olmak üzere muhtelif uluslararası sözleşmelere konu edilmiş olmanın yanı sıra, 1982 Anayasası'nın 19. maddesi ile de güvence altına alınmıştır. Bu hak, devlete pozitif ve negatif olmak üzere birtakım yükümlülükler yüklemektedir. Yasama, yürütme ve yargının kişilerin özgürlüklerine keyfi müdahalede bulunmaması, devletin negatif yükümlülüğüdür. Bu yükümlülüğün gereği olarak devlet, kanuni şartlara aykırı olarak, kişileri özgürlüklerinden yoksun bırakamaz ve özgürlüğünden yoksun bırakılanların haklarını ihlal edemez. Bu hakka yapılan müdahalelerin önüne geçilmesi, kişilerin bu tür ihlallerle karşılaşmaktan korunması, eğer ihlal gerçekleşmişse bunun etkili bir şekilde soruşturulup, caydırıcı ceza verilmesi ise devletin pozitif yükümlülüğüdür.

Özel Hayata ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 12. maddesi ve 1982 Anayasası'nın 20. maddesi ile güvence altına alınmıştır. Ayrıca Türk Medeni Kanunu'nun 40. maddesinde "Cinsiyet Değişikliği" düzenlenmiştir. Söz konusu maddede cinsiyet hanesinde düzeltme yapılması için öncelikle cinsiyet değiştirme ameliyatı olunması şartı aranmaktadır. Öte yandan, uluslararası hukukta kişilerin açıkça zorunlu tıbbi müdahalelere maruz bırakılmaması konusunda tavsiyelerde bulunulmakta ve devletlerin buna uygun şekilde iç düzenlemeler yapması gerektiği belirtilmektedir. Ne yazık ki ülkemizde hala LGBTİ+ bireylerin kimlik bilgilerinin, cinsel eğilimleri ve cinsiyet kimlikleriyle uyumlu hale gelmesi amacıyla

tıbbi müdahalede bulunma zorunluluğunu ortadan kaldıran bir düzenleme mevcut değildir. Cinsiyet uyum ameliyatı olmak isteyen transların nüfus kayıtlarının düzeltilmesi Medeni Kanun'un 40. maddesi ile engellenmektedir.

II- Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Açısından Afetler

Afetler; insan haklarını ilgilendiren, başta yaşam hakkı olmak üzere temel insan haklarını etkileyen, ortadan kaldıran ve insanların haklara erişimini zorlaştıran bir olgudur. İnsanların, depremler sonrasında beslenme, barınma, sağlık gibi en temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı veya karşılamakta zorluk çektiği sıklıkla görülmektedir. Bu bağlamda, afetleri insan haklarına dayalı bir yaklaşımla ele almanın yaşamsal önem taşıdığı, insan hakları temelli yaklaşımın da yükümlülük ve hak sahiplerine odaklanması gerektiği ifade edilmektedir. Afetler doğası gereği insan haklarıyla iç içe olduğundan, insan hakları temelli yaklaşım çerçevesinde devletlerin yükümlülük sahibi, depremde fiilen ve potansiyel biçimde etkilenenlerin ise hak sahibi olarak değerlendirilmesi öne çıkmaktadır. Devletlerin yükümlülüklerinin, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan yaşam hakkı ve buna bağlı diğer hakların temel gereklilikleri olarak anlaşılması, AIHS'in 14. maddesi ışığında özellikle toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık çerçevesinde yorumlanması gerektiği bilinmektedir (Uygur, 2023: 13).

Afetlerin mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha da derinleştirdiği, Avrupa Komisyonu'nun 6 No.lu Tematik Belgesi'inde de bahsedildiği üzere, sonuçlarının toplumsal cinsiyet bakımından tarafsız olmadığı ifade edilmektedir. Özellikle deprem sonrası kadınların bakım yükünün arttığından, eşlerini kaybedenlerin deprem bölgesinde daha fazla ekonomik ve sosyal eşitsizlikle karşı karşıya kaldığından ve kadınların ihtiyaçlarının yeterince karşılanmadığından söz edilmektedir (UN Women-CARE, 2021). Örneğin, kadınların yasa önünde eşitliğini güvence altına alan CEDAW Sözleşmesi'nin 15. maddesi, özellikle afet ve iklim değişikliği durumlarında kadınların adalete erişimde karşılaştığı engellere dikkat çekmektedir. Afet mağduru kadınların adalete erişimlerine ilişkin standartlar sunan, kadına yönelik şiddete ilişkin bazı spesifik kaygıları hatırlatan 37 Nolu CEDAW Genel Tavsiye Kararı'na göre, afetler ve doğal kaynakların yok edilmesi ve tahrip edilmesi, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı

şiddeti etkilemekte ve artırmaktadır. Aynı zamanda, cinsel şiddetin insani krizler sırasında yaygın olarak görüldüğünü belirten karar; stresin, hukuk dışılığın ve evsizliğin arttığı bir dönemde kadınların daha yüksek bir şiddet tehdidiyle karşı karşıya kaldığını vurgulamaktadır.

Öte yandan 37 Nolu CEDAW Genel Tavsiye Kararı, devletlerin adli yardım dahil olmak üzere hukuki hizmetlere uygun fiyatlı veya ücretsiz erişim sağlaması ve afet durumlarında toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardımın bazı özellikleri taşıması gerektiğini ifade etmektedir. Adli yardım ve adli yardıma başvurmak için gereken resmî belgeler, afet durumlarında kadınların erişimine açık ve ulaşılabilir olmalıdır. Ayrıca adli yardım, TCDŞ’i bildirmek isteyen tüm kadınlar için erişilebilir, gizli, destekleyici ve etkili mekanizmalar sağlamalıdır. Adli yardım sağlayıcıları, afet durumlarında toplumsal cinsiyete duyarlı hukuki ihtiyaçları karşılayacak şekilde, yaygın olan TCDŞ’nin çeşitli biçimleri ile bunların nasıl önleneceği ve ele alınacağı konusunda eğitilmelidir. Bu eğitim mülteciler ve azınlık mensupları, engelli kadınlar ve kız çocukları, lezbiyen, biseksüel ve transseksüel kadınlar ve kız çocukları ile interseks kişiler de dahil olmak üzere kadınların ve kız çocuklarının hakları ve ihtiyaçları ile bunların TCDŞ’ye maruz kalabilecekleri yollar hakkında bilgi içermelidir (Uygur, 2023: 16-18).

Türkiye’de afet dönemlerine ilişkin mevzuat çerçevesinin genel olarak toplumsal cinsiyet ayrımından yoksun ve toplumsal cinsiyet körü bir yönetime sahip olduğu görülmektedir. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından Ulusal Deprem Araştırma Programı (UDAP) kapsamında 2017-2020 yılları arasında yürütülen “Toplumsal cinsiyet perspektifinin Türkiye’nin afet politikalarına entegre edilmesi” projesinde, afetlerle ilgili 17 mevzuat incelenmiş ve bu yasal metinlerde toplumsal cinsiyet körü ve toplumsal cinsiyet bakımından tarafsız bir dilin yaygın olarak kullanıldığı ortaya çıkarılmıştır (Erbaydar v.d., 2018).

Ulusal mevzuat kapsamında, 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun (Afetler Kanunu) da toplumsal cinsiyet odaklı herhangi bir hüküm içermemektedir. Kanunun 29. maddesinde “aileler” faydalanıcı olarak tanımlanmakta, “yıkılmış, yanmış, ağır hasar görmüş veya hasar görmesi muhtemel binalarda ikamet eden ailelere gerekli şartları taşımaları hâlinde konut veya kredi sağlanması” öngörülmektedir. “Aile” kavramını toplumsal cinsiyet rolleri

perspektifinden yorumlamaya ve dolayısıyla ailenin reisi olarak erkeği tanımlamaya alan tanıyan bu hüküm, 6 Şubat 2023 depreminden sonra depremde etkilenen evlerin finansmanı için öncelikle erkeklerin yardım almasına yol açmıştır. Diğer yandan, 2015 yılında yayımlanan Geçici Barınma Merkezlerinin Kurulması, Yönetimi ve İşletilmesi Hakkında Yönerge'nin toplumsal cinsiyete duyarlı afet yönetiminin temel gerekliliklerini karşıladığı görülmekte, yönergede eşitlik ve ayrımcılık yapmama, kadınların afet yönetimine katılımının sağlanması ve kadınlar için güvenli bir ortam yaratılması yer almaktadır (Uygur, 2023: 19).

Mevzuatın iyileştirilmesinin aksine, depremde etkilenen bölgelerdeki kadınların ve kız çocuklarının temel insani ihtiyaçlara erişimlerinde çeşitli zorluklar yaşandığı bilinmektedir. UN Women Türkiye Depremi Özeti'nde belirtildiği üzere, kadınlar ve kız çocukları temel hizmetlere ve hayati önem taşıyan yardım malzemelerine erişim, güvende kalma ve uygun barınma, hijyen ve sanitasyon, sağlık hizmetleri ve koruma gibi temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda belirli zorluklarla karşı karşıyadır. Bu durum özellikle hamile ve emziren kadınlar, bekar kadınlar ve bekar anneler, engelli veya kırsal kesimden gelen kadınlar gibi özel ihtiyaçları olan kadınlar için daha da ciddidir (UN Women, 2023). Ayrıca Toplum Gönüllüleri Vakfı'nın (TOG) raporuna göre kadınların sağlığa erişim eksikliğinde, toplumsal cinsiyet rollerinin etkili olduğu ve kadınların iş yükünü artırdığı belirtilmektedir (TOG, 2023). Hasarlı/kapalı okullar, hastaneler ve zaten sınırlı olan bakım hizmetleri nedeniyle arz tarafında azalmanın yanı sıra, kadınların ve kız çocuklarının bakım ve ev işleriyle ilgili sorumlulukları, hem çocukların, yaşlıların ve yakın zamanda engelli hale gelen kişiler dahil engellilerin bakımına yönelik artan talep hem afetten önce hem de sonrasında, orantısız bir şekilde kadınlar tarafından yapılan ev işleri nedeniyle önemli ölçüde artmıştır. Eşitlik İçin Kadın Platformu (EŞİK), kadınların bakım sorumluluklarını üstlenmek zorunda kaldığını ve erkeklerin bakım sorumluluklarını üstlenmek yerine, toplumsal cinsiyete dayalı bir yaşam alanı paylaşımı eğiliminde olduklarını vurgulamaktadır (EŞİK, 2023).

Deprem bölgelerinde kadına yönelik şiddetin arttığı sıklıkla raporlanmaktadır. UN Women Deprem Özeti'nde, STÖ'lerin giderek artan sayıda TCDS ve taciz bildirdiğine, geçici yerleşim yerlerindeki fiziksel ortamın kadınların ve kız çocuklarının ihtiyaçlarına uygun olmadığına, çoğu zaman

yeterince aydınlatılmayan bu ortamlarda kadınların sosyalleşebileceği ortak alanlar bulunmadığına yer verilmiştir. Güvenlik, başta bekar kadınlar ve kadınların reisi olduğu haneler olmak üzere, tüm kadınlar ve kız çocukları için bir kaygı kaynağıdır (UN Women, 2023). Mor Çatı'nın "Deprem Bölgesinde Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Mekanizmaları" başlıklı raporunda ise resmî olarak boşanmamış olsa da boşanma aşamasında olan veya deprem öncesinde eşinden ayrılan kadınlara, aynı aileden oldukları varsayılarak çadır verilmediği, çadıra erişimde yaşadıkları zorluğun, kadınları şiddet uygulayan eşin, onun ailesinin ya da kendi ailelerinin yanında kalmaya zorladığı, bunun da kadınların şiddete maruz kalma riskini artırdığı belirtilmektedir. Ayrıca bekar kadınların ve ailesi hayatta olsa bile ailesiyle birlikte yaşamak istemeyen kadınların, çadıra ya da alternatif güvenli barınma hizmetlerine erişimde zorluk yaşadığı, çadırların resmi kayıtlarda kayıtlı aile birimi esas alınarak teslim edilmesinin, bağımsız bir yaşam kurmuş veya kurmak isteyen, ev içi şiddete maruz kalan kadınların şiddet ortamından uzaklaşmasını engellediği, çadır kentlerde veya dağınık yerleşim yerlerinde gerek aile içinde gerekse aile dışında olası cinsel şiddet risklerine karşı herhangi bir önlem alınmadığı ifade edilmektedir (Mor Çatı, 2023). Kadın Dayanışma Vakfı'nın hazırladığı raporda da deprem sonrasında kadınların TCDSŞ'ye maruz kalma olasılığının daha yüksek olduğu, depremde ağır kayıplar yaşayan, temel ihtiyaçları hala devlet tarafından karşılanmayan, bakım yükü daha da artan, kendileri depremde etkilenmemiş veya herhangi bir kayıp yaşamamış gibi yakınlarına manevi destek vermesi beklenen kadınların, bu ortamda şiddete ve çeşitli hak kayıplarına karşı daha savunmasız hale geldiği gözlemlendiği belirtilmektedir (Kadın Dayanışma Vakfı, 2023).

Kadınların hukuki ihtiyaçları yönünden yeterli hizmet alamadıkları ortadadır. UN Women raporunda, deprem sonrasında delillerin yok edilmesi, hasar tespitleri, eksik kimlik belgeleri ve sigorta teminatları gibi sorunların ortaya çıkması nedeniyle, kadınlara arazi ve mülkiyet hakları konusunda hukuki destek sağlanmasına ihtiyaç duyulduğu yer almaktadır. Kadınların güvenliklerini sağlamak, kayıp çocukların ve aile üyelerinin yerini tespit etmek için destek gerektiği, yaşanan yağma, zimmete para geçirme ve hırsızlık olaylarının ardından, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik koruma mekanizmaları bağlamında özel hukuki bilgi ihtiyacı ortaya konmaktadır. Ayrıca kadınların ve kız çocuklarının bilgiye ve güvenilir kaynaklara erişiminin sınırlı olduğu bilinmektedir (UN Women, Mayıs 2023). Toplumsal Cinsiyet ve

Hukuk Çalışmaları tarafından yayımlanan rapora göre, deprem bölgesindeki kadınların hak kayıpları yaşadığı, nafaka hakkı olanların nafakalarının kesildiği, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında lehine tedbir kararı verilen kadınlar için avukatların tahsis edilen evlerin zarar görmesi, yıkılması vb. nedenlerle herhangi bir işlem yapamadığı ve tedbir kararlarının süresinin uzatılmamasının mağduriyete yol açtığı belirtilmiştir (Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk Çalışmaları, 2023).

Afetlerin meydana geldikleri toplumları derinden etkilediği, ancak yol açtığı olumsuz koşullardan toplumdaki tüm grupların benzer şekilde ve düzeyde etkilenmediği bilinmektedir. Özellikle mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin afetlerle daha da derinleştiği ve afet süreçlerinden kadınlar, kız çocukları ve LGBTİ+'ların diğer gruplara kıyasla çok daha yoğun biçimde etkilendiği görülmektedir. Afet ve toplumsal cinsiyet üzerine yapılan çalışmalarda sadece afet sonrasında değil afet öncesinde ve afet sırasında da söz konusu grupların toplumun diğer kesimlerine göre daha dezavantajlı olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır (Beşpınar, Beşpınar, 2023: 470).

Her ne kadar çeşitli STÖ'ler 6 Şubat Depremlerine ilişkin, afet anı ve sonrasındaki gözlem ve deneyimlere dayanan raporlar düzenlemiş ise de afet öncesi ve anına dair sorunları yansıtabilecek veriye sahip olunmadığı görülmektedir. Deprem anında kadınlar ve kız çocuklarının toplumsal cinsiyet rol ve beklentileri nedeniyle daha fazla göçük altında kalma ve ölüm riski yaşadığının literatürde vurgulandığı, ancak 6 Şubat Depremlerinde bu açıdan durumun ne olduğunun net olarak bilinemediği, yaşamını kaybedenler ve ağır yaralılar arasında kadınlar ve kız çocuklarının ağırlıkta olabileceği, hem genel olarak kayıt tutmadaki yetersizlikler hem de cinsiyet bazlı veri toplanmaması/paylaşılmaması nedeniyle gerçek durumun bilinemediği, kadınlara yönelik sağlık hizmetlerinde doğumlara öncelik verildiği ve çok sayıda doğum olduğu ifade edilmekle birlikte, bölgedeki gebe kadın sayısı ya da gebeliğin hangi ayında olduklarının bilinmediğine, doğum yapan kadınlar ile bebeklere ilişkin detaylı kayıtların tutulmadığına dikkat çekilmekte, cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerinin sunulmasındaki aksaklık ve yetersizliklere de işaret edilmektedir. Öte yandan afet sonrası dönemde, fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalma riskinin önemli ölçüde yükseldiği, kapısı kapatılamayan ya da içinde mahrem alan oluşturulamayan bir barınağın,

kadınlar, çocuklar ve LGBTİ+’lar açısından, literatürde de vurgulandığı gibi, afet sonrası cinsel şiddete uğrama riskini yükselteceği belirtilmektedir (Beşpınar, Beşpınar, 2023: 488-490).

Türkiye’de afetler dahil hiçbir konuda cinsiyeti temel alan, düzenli olarak toplanan, güvenilir ve ayrıştırılmış veri tutulmamakta, tutuluyorsa da kamuoyuyla paylaşılmamaktadır. Bu bağlamda, 6 Şubat Depremlerinde hayatını kaybedenlerin, yaralıların, refakatsiz kalan çocukların sayısı dahil olmak üzere tüm resmi verilerin güvenilirliğinin tartışmalı olduğu açıktır. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı’nın, depremde etkilenen çocukların evlat edinilip edinilemeyeceğine ilişkin açıklamalarında, evlat edinenlerin ve evlatlıkların durumunun dine aykırı ya da din dışı olarak nitelendirildiği, ayrımcı ve önyetici bir dil kullanıldığı, söylemlerinin başta laiklik, hukuk devleti ve eşitlik maddeleri olmak üzere Anayasa’ya, Medeni Kanun’a ve Türkiye’nin taraf olduğu çocuk hakları ile ilgili uluslararası sözleşmelere aykırı olduğu, Ceza Kanunu anlamında da suç oluşturduğu görülmektedir (EŞİK, 2023: 15). Bir diğer önemli sorun, LGBTİ+’lar açısından güvenlik ve acil ihtiyaçlara erişememesidir. Açık eşcinsel kimliği ile yaşayanların ayrımcılığa maruz bırakılacaklarından korktukları için yardım noktalarına başvurmaya dahi çalışmadığı, çoğunun yaşadığı kenti terk ettiği, afet öncesinde özellikle son iki yılda yükseltelen homofobi ve transfobinin insani yardım gönüllülerini de etkilediği ileri sürülmektedir (EŞİK, 2023: 38).

Sonuç olarak saha araştırmalarında ortaya çıkan bulguların başında, kadınların adalete erişiminin önünde sosyal, kültürel, ekonomik ve kurumsal engeller yer almaktadır. Depremle birlikte temel insani ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan kadınların, ev içi şiddet ya da boşanma gibi diğer sorunları ertelediğine tanık olunmaktadır. Ayrıca depremde önce var olan adli yardım önündeki temel kurumsal engeller, yetersiz bütçe, adli yardım sisteminin sınırlılıkları ve toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımın eksikliğine, deprem sonrasında baroların ve avukatların uğradığı zararların da eklendiği saptanmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler Merkezi ve ŞÖNİM, sığınma evleri ve psiko-sosyal destek merkezleri gibi kadına yönelik şiddetle mücadelede başat kurumlar arasında düzenli iletişim ve yeterli koordinasyon sağlanamadığı tespit edilmektedir. Özellikle toplu yaşam alanlarında toplumsal cinsiyet rollerinin daha baskın hale gelmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadınların erkeklere bağımlılığını daha

da artırmaktadır. Baroların kadın hakları merkezleri, depremde kadına yönelik şiddet davalarında gönüllülük esasıyla çalışmakta, ancak Barolarda afetlerde toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardım verilmesine ilişkin bir eğitim programı bulunmamaktadır. Kadınların adalete erişimine ilişkin veri bulunmadığı gibi, özellikle ailesini kaybeden kız çocuklarının erken yaşta evlenme riskiyle karşı karşıya olduğu da tespitler arasındadır (Uygur, 2023: 34-35).

Saptanan bulguların olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmak için öncelikle afetleri toplumsal cinsiyete duyarlı bir insan hakları yaklaşımı ile ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda, TBB'nin kadının insan haklarını temel alan bir adli yardım anlayışı geliştirmesi ve kadınların adalete erişimini doğrudan etkileyen hukuki ihtiyaçların karşılanmasına yönelik gezici araçlar sağlaması önerilmektedir. Ayrıca TBB'nin atabileceği adımlar arasında, sivil toplum ve ilgili devlet kurumları ile iş birliği içerisinde hareket etmesi, deprem bölgelerindeki kadınları hakları konusunda bilgilendirmesi, kadına yönelik şiddet ve erken evliliklerin sakıncaları konusunda farkındalık atölyeleri düzenlemesi, afet durumlarında cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesi ve adli yardıma erişime yönelik kesşimselliği dikkate alan bir politika belgesi ile plan hazırlaması ve bütçe ayırması sayılmaktadır. Bunun yanı sıra, Adalet Bakanlığı'nın 6284 sayılı Yasa'nın afet durumlarında etkin şekilde uygulanmasına yönelik önlem alması ve tedbir kararlarının süresinin ilgili kurumlar tekrar kuruluncaya kadar otomatik olarak uzatılması, yaşamsal önem taşımaktadır (Uygur, 2023: 35-36).

Özetle; mülteci, engelli, LBTİ+ kadınlar ve kız çocuklarının temel insan haklarını etkileyen afetlerde karşılaşılan sorun alanları, tüm kurumlarca iş birliği içerisinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele edilmesi, kesşimselliği gözetken politika belgeleri düzenlenmesi ve hazırlanan eylem planlarını uygulamaya yönelik bütçe oluşturulması gereğini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada rehber niteliğindeki İstanbul Sözleşmesi'nde de açıkça vurgulandığı üzere, toplumsal cinsiyet temelli şiddete bütüncül bir yaklaşım sergilemek, hak ihlallerini önlemek amacıyla etkili, kapsamlı ve eş güdümlü politikaları ülke genelinde benimsemek ve bu kamu politikalarını uygulamak için gerekli idari, yargısal ve eğitsel tüm önlemleri almak esastır.

III- Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Açısından Göç Süreçleri

Dünya genelinde 281 milyon uluslararası göçmen bulunuyor; çatışma, şiddet, çeşitli felaketler, yoksulluk ve diğer nedenlerle yerinden edilen kişilerin sayısı, modern kayıtlardaki en yüksek seviyelere çıkarak 117 milyona ulaştı (IOM, 2024). Diğer yaygın nedenlerin yanı sıra bazıları için göç, geleneksel cinsiyet normlarından ve toplumsal baskılardan kaçmak için bir yol sunabilir: Örneğin, evlilik göçü, kadınların evlilik yaşlarını veya boşandıktan sonra yeniden evlenip evlenemeyeceklerini dikte eden yaygın toplumsal normlardan kaçınmalarına olanak tanır. Güneydoğu Asya başta olmak üzere pek çok ülkede çeşitli cinsel yönelimlere, cinsiyet kimliklerine ve ifadelerine ve cinsiyet özelliklerine sahip göçmenler için, ailelerde ve toplumlarda ayrımcılık, ekonomik nedenlerin yanı sıra göçün itici gücüdür. Bazı durumlarda, cinsiyete dayalı ayrımcılık, istismar, şiddet ve zulüm şeklini alabilir ve bireyleri menşe ülkelerinden kaçmaya zorlayabilir, bazen başka bir yerde uluslararası koruma elde etmekle sonuçlanabilir.

Şeker ve Uçan ifade etmektedir ki göç, diğer toplumsal olgularda olduğu gibi, egemen cinsiyetçi ideolojilere uygun olarak, genellikle erkek egemen bir süreç olarak tasvir edilme eğilimindeydi, kadınlar ve kızlar, eşler ve kızlar olarak veya daha sonra aile birleşimi yoluyla göç eden "bağlı hareket edenler" olarak kabul edildi. 1970'lere kadar kadınlar, erkekler tarafından gerçekleştirildiği kabul edilen göç sürecinden etkilenen ve geride kalan kişiler olarak göç ile ilgili yazılarda yer almıştır. Göç sürecinde kadını merkeze alan çalışmaların yapılması gerektiği fikri ilk olarak 1975 yılında Meksika'da gerçekleşen Birleşmiş Milletler Kadınlar Üzerine Dünya Konferansında ve 1980 yılında Kopenhag'da gerçekleşen Kadınların On Yılı Üzerine Dünya Konferansında ortaya konmuştur. 1980'lerden itibaren göç eden kadınların çalışma yaşamındaki işlevleri, 90'lardan itibaren ise göç eden bireylerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve şiddetten korunması için uluslararası göç hukukunun düzenlenmesi gerektiği düşüncesi ağırlık kazanarak kadınlar göç araştırmalarının merkezinde yer almaya başlamıştır (Akt., Küçük, 2022).

Göç araştırmacıları, 1980'lerde ve 1990'larda toplumsal cinsiyetin sosyal inşası hakkındaki feminist teoriler ilerledikçe göç ve cinsiyete dayalı rollerin ilişkisi daha derinlikli araştırıldığında, cinsiyet ve göçün bireysel, hane halkı ve toplum düzeylerinde nasıl etkileşime girdiğini ve cinsiyet kimliklerinin, rollerinin ve ilişkilerinin göçmen acenteliğini, karar alma süreçlerini, göç

modellerini ve göç döngüsü boyunca deneyimleri nasıl etkilediğini daha fazla araştırmaya başladılar. 1980'lerden itibaren kadınların uluslararası göçü üzerine yapılan araştırmalar, özellikle göçmen işçi olarak bağımsız olarak göç eden kadınların artan varlığını kayıtlara geçirdi ve bu da “göçün feminizasyonu” kavramının ortaya çıkmasına yol açtı. Tarih, 1990'dan itibaren uluslararası kadın göçmen sayısında istikrarlı bir artış olduğunu ancak 2000'den itibaren göreceli bir düşüş yaşandığına işaret ediyor (IOM, 2024). Böylece, göç süreçlerinde toplumsal cinsiyete duyarlı bakış açısının geliştiğini ve diğer uluslararası kurumlar tarafından da toplumsal göç süreçlerinde cinsiyet eşitliğini gözetilen ve tehditler konusunda farkındalık yaratarak önleyici tedbirleri vurgulayan çalışmalar hız kazandı. Bu bağlamda, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi (CEDAW) Komitesi'nin 4 Temmuz 2022 tarihli Nihai Tavsiye Kararlarında Türkiye'de yaşayan göçmen ve mülteci kadınların karşılaştığı sorunlara da değinilmiş ve komite Türkiye devletine kesişimsel şiddet biçimleriyle karşılaşan göçmen ve mülteci kadınlar için özellikle destek mekanizmalarının oluşturulması tavsiyesinde bulunmuştur. BM Kadına Yönelik Şiddet Özel Raporörü Reem Alsaleem de Temmuz 2022'te Türkiye'ye yaptığı ziyaretin ardından Nisan 2023'te hazırladığı raporda, geçici koruma altındaki Suriyeli kadınların yanı sıra Suriyeli mülteciler, göçmenler, belgesiz göçmenler veya düzenli göçmen statüsüne sahip olmayan diğer kadınların toplumsal cinsiyete dayalı şiddet riski altında olduğunu vurgulamıştır. Özel Raporör, Türkiye'deki göçmen politikaları ve artan ırkçılık ve ayrımcılık nedeniyle kadınların şiddet durumlarında bildirim yapmaktan ve koruma ve destek mekanizmalarını kullanmaktan kaçındıklarını dile getirmiştir (Türkiye'de Göçmen Kadınlar ve Kadına Yönelik Şiddet Birleşmiş Milletler Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'ne Sunulan Gölge Rapor.)

Erder ve Kaşka ile İçduygu ve Kirişçi'ye göre geleneksel olarak göç veren bir ülke olan Türkiye 1990'lardan itibaren göç alan Güney ülkeleri arasında yerini almaya başlamıştır. Doğu ve Batı arasındaki coğrafi konumu, çevre coğrafyadaki siyasi çalkantılar, nispeten istikrarlı ekonomisi, gevşek vize rejimi ve AB'nin kısıtlayıcı göç politikaları bu ülkelere gidemeyen göçmenler için Türkiye'yi pek çok turist ve göçmenin gözünde daha yakın ve ucuz bir alternatif haline getirmiştir (Akt., Coşkun, 2016).

Dünyadaki en büyük mülteci nüfusuna ev sahipliği yapan Türkiye'de, Nisan 2024 tarihli güncel verilere göre Geçici Koruma Statüsü sahibi 3,1

milyon Suriyeli (ve 2011 sonrası Suriye’den Türkiye’ye gelmiş vatansız kişiler) ikamet ederken, diğer uyruklardan yaklaşık 320.000 civarı göçmen ve mülteci ikamet etmektedir. Ayrıca, çeşitli ikamet izni türleriyle Türkiye’de yaşayan 1,1 milyon yabancı bulunmaktadır. Sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte, çeşitli yollarla Türkiye’ye düzensiz girmiş ya da Türkiye’de düzensizliğe düşmüş yaklaşık 300.000 göçmen olduğu tahmin edilmektedir (Türkiye’de Göçmen Kadınlar ve Kadına Yönelik Şiddet Birleşmiş Milletler Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi’ne Sunulan Gölge Rapor, Mor Çatı).

Toplumsal cinsiyet eşitliğine dair sorunlar, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yaşadığı temel sorunlardan biri iken göçmenler ve mülteciler (ki bu kapsamda mülteci, sığınmacı, ikincil koruma statü sahibi ve benzeri tüm mülteci ve mülteci dışı kişileri ifade etmenin doğru olacağı düşüncesiyle, özellikle zorunlu nedenlerle kendi ülkelerinden ayrılarak ülkemize gelen ve/veya dönmeyen -dönmeyi tercih etmeyen- veya dönemeyen kişiler ifade edilmektedir) toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden ne şekilde etkilenmektedir? Göçmenlerin ve mültecilerin bu süreçte ne şekilde hissettikleri, mevcut toplum yapımızı etkiliyor mu? Böyle bir etki varsa ne şekildedir? Sorular rahatlıkla çoğaltılabilir.

Toplumsal cinsiyet ve göç kavramları ayrı ayrı sorular barındırır. Dikkat edilirse yukarıda yer verilen ve çoğaltılabilen sorular, bizzat toplumsal cinsiyet ve göçün ortak paydada buluştuğu noktalara ilişkindir. Sadece bu sınırlandırılmış alana dair çeşitli sorular sorulabiliyor olması, bu alanda cevaplara, çözümlere ihtiyaç duyulduğunun bir göstergesidir. Bu ihtiyaç nedeniyle özellikle son yıllarda “toplumsal cinsiyet ve göç” alanında yapılan çalışmalara daha çok yer verilmeye başlandığı söylenebilir de konunun gerek bireysel gerek toplumsal ölçekteki önemi nedeniyle daha önceki yıllara ait raporlarda yer alan bu konuya yine ve yeniden eğilme ihtiyacı bulunmaktadır.

Yine yukarıda anılan Gölge Rapora göre, statü ayırt etmeksizin tüm yabancıların Türkiye’de hak ve sorumluluklarını tanımlayan ve kalışlarını düzenleyen yasa, 2013 tarihli Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’dur (YUKK). Ancak Türkiye’nin taraf olduğu Cenevre Sözleşmesi’ne düştüğü coğrafi kısıtlama kararı bu yasada da korunmuştur. Buna göre, Türkiye Avrupa Konseyi ülkeleri dışından gelen kişilere mülteci statüsü tanımamakta,

onun yerine şartlı mülteci, ikincil koruma gibi geçici statüler tanımlamaktadır. Bu yüzden, dünyanın en büyük mülteci nüfusuna ev sahipliği yapmakla birlikte, Türkiye’de özellikle sınır komşularından ve Avrupa dışı bölgelerden gelen zorunlu göçmenler mülteci statüsü alamamakta, Türkiye’de geçici statüyle bulunmak zorunda kalmaktadır.

Uluslararası Göç Örgütüne göre göçmen (migrant) terimi genellikle, bireyin göç etme kararını, zorlayıcı dış faktörlerin müdahalesi olmaksızın kendi özgür iradesiyle ve ‘kişisel uygunluk’ sebepleriyle aldığı tüm durumları kapsar şekilde anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu ifade, maddi ve sosyal koşullarını iyileştirmek ve kendileri ve ailelerine ilişkin beklentilerini geliştirmek amacıyla başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden kişiler ve aile fertleri için geçerli kabul edilmiştir.

Sığınmacı ise zulüm ya da zarardan korunmak ve güvende olmak için başka bir ülkeye sığınan ve mültecilik statüsü almak üzere bekleyen kişi olarak tanımlanabilir (Küçük, 2022).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin olumsuz etkilerini yaşayan, erkeklerle eşit fırsatlara sahip olamayan kadınlar kimi zaman bu durumun değişmesi için bulundukları yerden yeni bir ülkeye göç ederek, yeni fırsatlara kavuşmak isteyebilmektedir. Ancak bu durum çoğu zaman yeni fırsatlara, eşit haklara kavuşmaktan öte can güvenliğini korumak, istismara uğramamak, insani yaşam şartlarına ulaşmak için göç etme şeklinde olmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerine göre evin geçimini sağlamakla ve ailesini korumakla yükümlü olan erkekler için de yaşanan ülkede bu şartları sağlayamıyor olmak göç etme nedeni olabilmektedir. Kadın ve erkek için toplumun beklediği rolleri yerine getirmenin zorlaşması veya bu rollerin olumsuz etkilerine maruz kalmak göç için itici bir güç olabilmektedir. Aynı zamanda göç süreciyle birlikte, göç edilen yerde yeni yaşam koşullarına uyum sağlamak için toplumsal cinsiyet rolleri yeniden inşa edilebilir. Toplumsallaşma sürecinde edinilen toplumsal cinsiyete ilişkin algılar, toplumdan topluma farklılıklar gösterse de sürekli olarak yeniden öğrenilmekte ve üretilmektedir (Küçük, 2022).

Toplumsal cinsiyet eşitliği denildiğinde akla öncelikle kadınların yaşadığı sorunlar gelmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve göç bağlamında erkeklerin de ayrıca sorunlar yaşayabildiği, bu halde yapılacak

çalışmalarda kadınları ve erkekleri, cinsiyet kimlikleri ve yönelimlerini de gözeterek ele almanın gerekli ve yararlı olacağını söylemek mümkündür.

Hegemonik erkeklikle ilişkili olarak ideal erkeklik kavramı, toplumun veya popüler kültürün belirlediği değerlerle erkeğin ulaşması gereken hedefleri belirtmektedir. İdeal erkeklik, güçlü olmayı, otorite kurmayı, başarılı, cesur, hırslı olmayı, korku, üzüntü gibi yaşanan duyguları göstermemeyi erkekten beklemektedir. Erkekten beklenenler, erkeğin yerine getirmesi gereken sorumluluklar, bireyin “erkek” olması için gerekli olmakla birlikte, erkekliğini kazandıktan sonra da kaybetmemesi için devamlı olarak mücadele etmesini, çabalamasını da gerektirmektedir (Akt., Küçük, 2022).

Göktuna, Yaylacı ve Çarpar 2019 tarihli yayımlarında erkeklerin göç etme nedenlerinin birinin de erkek egemen toplumlarda erkeğe yüklenen savaşçı rolünü üstlenmeyi istememek olabileceğini ifade etmiştir. Suriye krizinde erkeklerin zorla askere alınmaları, öldürmek veya ölmek arasında seçim yapmak durumunda kalmaları, göç yolculuğunda da terör örgütleri tarafından kaçırılmaları bu duruma örnek olarak verilebilir. Ataerkil düzende erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerinden biri de ailesini korumak ve sahip çıkmaktır. Bulunulan ülkede, savaş koşullarında erkeğin aile üyelerinin güvenliğini sağlayamaması, aile bireylerinin zarar görmesi, namusundan sorumlu olduğu kadınların ve kız çocuklarının cinsel şiddete uğrama riskinin artması erkeğin göç kararı almasında etkili olabilmektedir. Arslan’ın (2019, s.76) İstanbul’da yaşayan Suriyeli kadınların deneyimlerini aktardığı çalışmasında da erkeğin ailesinin güvenliği için endişelenmesinin göç kararı almasında etkili olduğu görülmüştür (Akt., Küçük, 2022).

Göktuna Yaylacı ve Çarpar ifade etmektedir ki göçmen erkekler, örtük bir biçimde toplumun erkekten beklentileri nedeniyle göç etme kararı alsa da göç edilen yerlerde de erkekten beklenen rolleri yerine getirmek durumundadır. Yanı sıra Rettberg ve Gajjala’ya göre başka bir ülkeye sığınan erkekler, genel olarak “savaştan kaçan korkaklar” şeklinde temsil edilmekte hem toplum güvenliğini bozan kişiler hem de savaş kaçağı olarak algılanmak çeşitli sorunlara sebebiyet vermektedir (Akt., Küçük, 2022).

Göktuna Yaylacı ve Çarpar’ın aktarımına göre Türkiye’de ise özellikle Suriyeli sığınmacı erkeklerle yönelik benzer bir biçimde “savaştan kaçan korkaklar” ya da cinsel istismar, tecavüz, gasp gibi suçlarla ilişkilendirilen

olumsuz bir bakış açısı bulunmaktadır. Güney ve Konak'ın (2016, s. 517-520) Bolu'daki Suriyeli ve Iraklı göçmenlere yönelik algıyı karşılaştıran çalışmasında erkeklik unsurlarının milliyetçilik, vatanını koruma, çatışmadan ve savaştan kaçmamak olduğu vurgulanmıştır. Suriye ve Iraklı erkeklerin savaş ve çatışmadan kaçmış olmaları, Türkiye'deki erkeklerin gözünde vatan haini olarak damgalanmalarına, ötekileştirilmelerine ve dışlanmalarına yol açmaktadır. Danış, Karakılıç ve Körükmez'e göre Suriyeli erkeklerin eşlerinin çalışması konusunda hissettiği rahatsızlığın kaynağı sosyal çevre olmakta, ailesindeki kadınların çalışmasına izin veren erkeklerin erkekliği sorgulanmaktadır. Laloğlu'nun 2018 tarihli yayımındaki aktarımına göre erkekler göç ettiklerinde kendi kültürlerine ait olan erkekliğe dair toplumsal cinsiyet rollerini de beraberinde getirirler. Göçmen erkekler, erkeklik kimliğini oluşturan temeller sarsıldığında ve üstün olan konumlarını kaybettiklerinde değişmeye zorlanırlar. Erkeklik krizleri sonucunda erkekler kendilerini zayıf ve kırılğan hissederek, sorun yaşamamak için içedönük davranışlar sergilemeye ya da önceden varolan iktidarlarını talep etmeye ve yeniden ele geçirmeye yönelik dışadönük eylemlerde bulunmaya. Hacısoftaoğlu ve Bulgu'ya göre erkeğin erkekliğine ilişkin güven duymaması erkeğin şiddetle olan ilişkisini belirginleştirmektedir. Atay'a göre günümüz toplumlarının birçoğunda egemen olan erkeklik sertlik, saldırganlık, şiddet, öfke ve uzlaşmazlıktır (Akt., Küçük, 2022).

Dünya üzerinde göçmenlerin suça eğilimli oldukları, ev sahibi toplumun üyelerine göre daha fazla suç işledikleri veya suçların önemli bir kısmının göçmenler tarafından işlendiğine dair yaygın bir görüş vardır. Kızmaz'a göre göçmenler tarafından işlenen suçlar, bazı toplumlarda zaman zaman ciddi gerginliklerin yaşanmasına neden olabilmektedir. Türkiye'de de birçok kadın, erkekler tarafından şiddete uğramasına rağmen, şiddet uygulayanın yabancı uyruklu olması durumunda toplum tarafından daha fazla tepki gösterilmekte, bu durum tüm yabancı uyruklulara genellenebilmekte ve ülkeden gitmeleri istenebilmektedir. Özetle, göçmen erkekler kadınlar kadar dezavantajlı olmasalar da belirsizliklerle dolu göç yolculuğuna çıkma ve yeni bir düzen oluşturma noktasında zorluklar yaşamaktadır. Erkekliğe atfedilen özelliklerin, göçle birlikte kaybedilmesi veya göç sonucu ulaşmanın mümkün olmadığı kendi kültürlerinden getirdikleri erkeklik idealinin varlığı, erkeklerin göç ettikleri ülkeye uyum sağlamalarını zorlaştırmaktadır. Toplumlarda farklı erkeklikler olduğu gibi göç eden erkekler arasında da

farklı erkekliklerin olduğu, olumsuz etiketlerin yapılandırıldığı tek tip bir göçmen erkek profili çizmenin uygun olmayacağı düşünülmektedir (Akt., Küçük, 2022).

Varol (2018), toplumsal cinsiyet ve göç süreçlerini ayrıntılı olarak ele aldığı makalesinde LGBTİ bireyler için göç süreçlerinin iki şekilde ele alınabileceğini belirtmektedir: 1) Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, interseks durumu gibi sebeplerle zorunlu göç süreci yaşayanlar 2) Çatışma ve savaş ortamlarında LGBTİ olarak göç etmek zorunda kalanlar. Çatışma ve savaş ortamlarından güvenli bir ülkeye göç etmek zorunda kalan LGBTİ mülteciler için 'double refugee' yani iki kez mülteci olma hâli yaşamak zorunda kalan anlamında bir tanımlama yapılmaktadır. Bugün 70'ten fazla ülkede LGBTİ olmak yasalarda yeralan bir durum değil veya yasadışı olarak değerlendirilip cezalandırılan bir durumdur. 13 ulus için ise LGBTİ olmak ölüm ile cezalandırılması gereken bir durumdur. Cinsel azınlıklar, heteroseksüellerle kıyaslandığında, yaşadıkları yerdeki baskılar nedeniyle de büyük şehirlere göç ederler ancak büyük bir şehre göç etmiş olmak LGBTİ'ler üzerindeki damgalanma ve ayrımcılığın ortadan kalkmasının garantisi değildir. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, interseks durumu gibi sebeplerle zorunlu göç süreci yaşayanlar sözlü, duygusal, fiziksel ve cinsel taciz ve saldırı, kaçınma, konut ve istihdamda ayrımcılık, mülklerin tahrip edilmesi, şantaj, zorla fahişelik, zorla heteroseksüel evlilik, 'düzeltici tecavüz' ve zorla cinsel yönelim dönüşüm müdahaleleri, hapis cezası, kaba dayak, işkence, arkadaşlarının öldürülmesi, aile içi şiddet gibi beden ve ruh sağlığını doğrudan etkileyen pek çok olumsuz deneyim yaşamaktadırlar. Göç sonrası en belirgin sağlık risklerinden biri HIV sıklığının artmasıdır. Bir diğer riskli durum ise ruh sağlığının bozulmasıdır. Travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete bozukluğu LGBTİ mültecilerin hemen hemen yarısında görülen ruh sağlığı sorunlarıdır. Bunlara ek olarak LGBTİ'ler sağlık hakkına erişim sürecinde dil bariyeri, sağlık çalışanlarının tavrı, trans geçiş süreci ve hormon tedarik sorunları ile sıklıkla karşılaşmaktadır (Akt. Varol, 2018).

Yukarıda sıraladığımız toplumsal cinsiyet eşitliğine dair sorunlar, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının da yaşadığı temel sorunlardan bazıları iken göçmenler ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden ne şekilde etkilenmektedir? Göçmenlerin ve mültecilerin bu süreçte ne şekilde hissettikleri, mevcut toplum yapımızı etkiliyor mu? Böyle bir etki varsa ne şekildedir?" şeklindeki sorulara bir kısım cevabı kanaatimizce aşağıdaki şekilde sunabiliriz.

Yukarıda anılan Gölge Rapora göre bazı göçmen kadınlar şiddete maruz kaldıklarında çeşitli önyargılarla başa çıkmaya çalışmaktadır. Özellikle Suriyeli kadınlar şiddete maruz kaldıklarında başvurdıkları 6284 sayılı Kanun kapsamında önleyici ve koruyucu tedbirler vermekle yükümlü kolluk birimleri ya da Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri gibi şiddetle mücadele mekanizmalarında arabuluculukla karşılaşabilmekte, erkek şiddetinin zaten onların kültürünün bir parçası olduğu varsayılarak şiddet uygulayanla bir araya getirilmeye çalışılabilmektedir.

Gölge Raporda yer aldığı şekliyle bazı kurum çalışanları tarafından “onların zaten kültüründe var, biz alırsız ifadeyi onlar barışırlar” denebildiği; kadının eşini çağırıp eve göndermelerinin de söz konusu olduğu ya da “siz ülkenize dönün” şeklinde söylemlerde bulunulduğu ifade edilmektedir.

Türkiye’de Göçmen Kadınlar ve Kadına Yönelik Şiddet Birleşmiş Milletler Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi’ne Sunulan Gölge Raporda göçmen kadınlarla ilgili özellikli veri tutulması gerektiği ifade edilmiş, “Kaç göçmen/mülteci kadın maruz kaldığı erkek şiddeti nedeniyle şikayette bulunmuştur? Kaç göçmen/mülteci kadın şiddetten korunmak amacıyla 6284 sayılı Kanun kapsamında koruyucu ve önleyici tedbirlere başvurmuştur? Göçmen/mülteci kadınlar hangi tedbirlere başvurmuşlardır ve kaç kadın başvurduğu tedbir kararlarına ne kadar süreyle erişebilmiştir? ŞÖNİM tarafından izlemesi yapılan kaç göçmen kadın vardır? Kamu görevlilerine yönelik göçmen kadınlara uyguladıkları ayırıcı veya ihmalkâr davranışlar nedeniyle yürütülen soruşturmaların sayısı nedir ve soruşturmalar nasıl sonuçlanmıştır?” konularında bilgi ve/veya ayrıştırılmış periyodik veri sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Raporda yer verilen ana hususlardan birinin göçmen kadınlarla ilgili özellikli veri tutulması gerektiğidir. Veriler önemlidir; gerekli ve sağlıklı veriye ne kadar erişilebilirse, o konu hakkında o derece sağlıklı ve uygulanabilir politikalar geliştirilebilir.

T.C. İçişleri Bakanlığının internet sitesinde “Göç Alanındaki Güncel Sayılar” başlığı altında “Giriş-Çıkış”, “İkamet İzinleri”, “Düzensiz Göç”, “Uluslararası Koruma”, “Geçici Koruma” ve “İnsan Ticaretiyle Mücadele” açısından verilere yer verildiği görülmekle birlikte anılan veriler içerisinde kaç kişinin kadın kaç kişinin erkek olduğuna göre bir ayırım bulunmamaktadır.

Bir adım olarak, ülkemizdeki göçmen kadınlara dair bilgi edinilmesini sağlayacak özellikli verilere önem verilmesi ile toplumsal cinsiyet ile göçün kesiştiği noktalara dair sağlıklı politikaların geliştirilebileceği, böylelikle toplumsal düzenin ve refahın sağlanmasına da katkı sağlanacağı rahatlıkla söylenebilir.

Başlığımız altında değineceğimiz bir diğer husus ise İstanbul Sözleşmesi ile Toplumsal Cinsiyet ve Göç ilişkisidir.

İstanbul Sözleşmesi olarak bilinen "Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi"nin Türkiye Cumhuriyeti bakımından feshedilmesine dair Cumhurbaşkanlığı Kararı, 20 Mart 2021'de Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Cumhurbaşkanı kararı, sözleşme hükümleri gereğince Avrupa Komisyonuna bildirimden 3 ay sonra yürürlüğe girmiş ve Türkiye sözleşmeden resmi olarak ayrılmıştır. Cumhurbaşkanlığı kararının iptali istemi Danıştay 10. Dairesi tarafından ele alınmış, iptal talebi reddedilmiş; Danıştay 10. Dairesinin ret kararına yapılan itirazın Danıştay İdari Dava Daireleri kurulunca reddedilmesi ile karar kesinleşmiştir.

Sözleşmenin 59, 60 ve 61'inci maddeleri toplumsal cinsiyet ile sıkı ilişki içerisindedir. Sözleşmenin 60'ıncı maddesinin "Toplumsal cinsiyete dayalı sığınma talebi" başlığını taşıması, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin ve şiddetin, kadınlar ve çocuklar başta olmak üzere toplumsal normlara uygun olmadığı (!) kabul edildiği için dezavantajlı olan kişiler açısından ayrıca bir koruma gerektiğinin uluslararası toplum tarafından kabul edildiğini göstermektedir. Bu ayrıca korumanın amacı, anılan mağdur kişilerin, toplumsal cinsiyet normlarına uygun olduğu kabul edilen kişilerle aynı veya en azından benzeri koşullarda yaşayabilmesinin sağlanmasıdır.

Ülkemizde, İstanbul Sözleşmesinin ışığında çokça düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeler Sözleşme'nin yürürlüğü sırasında yapıldığı için uluslararası toplumun kabul ettiği ve temel insan haklarının gerçekleşmesine yarayan metinlere sahip oldukları söylenebilir.

Peki İstanbul Sözleşmesinden çıkmış olması ülkemizde toplumsal cinsiyet ve göç açısından neyi ifade etmektedir? Anılan sözleşme temel haklara dayalı olması nedeniyle kanun hükmünde ve hatta iç hukukta yer alan kanunlardan da ayrıcalıklı nitelikteydi. Bu halde Sözleşmeden çıkmış olması

nedeniyle iç hukukta yer alan yasal düzenlemelerin ne şekilde etkileneceği düşünülebilir. Eğer ilgili mevzuat korunup geliştirilebilirse, önemli olarak uygulayıcıların ve uygulamaların kalitesine göre Sözleşmeden beklenen faydanın sağlanabileceği pek tabi düşünülebilir. Bu düşünce, mevcut durumda arzu edileni ifade etmektedir.

Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çalışma Grubu tarafından 28 Eylül 2019 tarihinde gerçekleştirilen Arama Konferansında Genel Hedef-2 olarak “İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı Kanun’un uygulanmasındaki sorunları gidermek” yer almıştır. Anılan çalışmada iş birliği yapılacak kurumlar arasında, Göç İdareleri de yer almıştır. Çalışmadan beş yıl sonra ise halihazırda İstanbul Sözleşmesinden çıkmış olması nedeniyle toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı koruma sağlayan mevcut mevzuatın korunması ve iyileştirilmesi amaçlanmaktadır ki 6284 sayılı Kanun da maalesef çeşitli şekillerde tartışmalara sahne olmaktadır.

İstanbul Sözleşmesi denilince akla ilk olarak toplumsal cinsiyet ve göç gelmemektedir. Ancak açıklanan özet süreç göstermektedir ki toplumsal cinsiyet ve göç arasındaki ilişki, uluslararası toplumda ve dahi ülkemizde, önemi gereği düzenlemeler yapılmasını ve nitelikli politikalar belirlenip uygulanmasını gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Coşkun, E. (2016). “Türkiye'nin göç rejiminde toplumsal cinsiyet faktörü: Ugandalı göçmen kadınlar örneği”, Fe Dergi: Feminist Eleştiri Cilt 8, Sayı 1 Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için: <http://cins.ankara.edu.tr/> Emel Coskun Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Haziran 2016 DOI: 10.1501/Fe0001_00000000153
- Karakuş-Akalın, P. & Husnu, S. (2025). Social psychological underpinnings of gender-based aggression and hate crime today. In S. Husnu & F. Bayraktar (Eds.). Understanding Aggression: Insights from psychology and related disciplines. Nova Science Publishers (Under review).
- Küçük, H. (2022). “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Göç Sürecinde Kadın ve Erkek / Men And Women in The Process of Migration in The Context of Gender”, Toplumsal Politika Dergisi / Turkish Journal of Social Policy, Yıl: 2022, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 26-37. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpd> E-ISSN: 2587-1412
- Varol, Z. S. (2018). “Toplumsal Cinsiyet, Göç Ve Sağlık” Toplum ve Hekim, Temmuz - Ağustos 2018, Cilt: 33 Sayı: 4, 297-305

YARARLANILAN WEB ADRESLERİ

<https://www.tuicakademi.org/gocun-feminenlesmesi-toplumsal-cinsiyet-perspektifinden-kadin-gocmenler/>

https://sssjournal.com/index.jsp?mod=makale_tr_ozet&makale_id=60824

<https://acikerisim.kku.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12587/14807>

Deprem Bölgelerinde Toplumsal Cinsiyet Analizi: Kadınların Adalet ve Adli Yardıma Erişimi, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://rm.coe.int/tur-2023-wa2j-deprem-bolgelerinde-toplumsal-cinsiyet-analizi/1680ae1fad (Erişim Tarihi, 1 Ağustos 2024).

6 Şubat Depremlerinin Ardından Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abd/issue/80639/1381337> (Erişim Tarihi, 1 Ağustos 2024).

6 Şubat Depremleri Sonrasında Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Mekanizmalarında Son Durum, <https://www.kadindayanismavakfi.org.tr/yayinlar/6-subat-depremleri-sonrasinda-kadina-yonelik-siddetle-mucadele-mekanizmalarinda-son-durum-2/> (Erişim Tarihi, 1 Ağustos 2024).

6 Şubat 2023 Depremleri Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısından Geleceğe Notlar, chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://esik.org.tr/s/2547/i/ESIK_DepremRaporu_TCE_BakisAcisindan_GelecegeNotlar.pdf (Erişim Tarihi, 1 Ağustos 2024).

Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği (CŞMD). *Toplumsal Cinsiyet Kavramları*. <https://cinselsiddetlemucadele.org/2019/06/20/toplumsal-cinsiyet-kavramlari-2/> İndiriliş tarihi. Kasım, 2024.

IOM, 2024. <https://worldmigrationreport.iom.int/what-we-do/world-migration-report-2024-chapter-6/beyond-numbers-gender-dimensions-throughout-migration-cycle>

Türkiye’de Göçmen Kadınlar ve Kadına Yönelik Şiddet Birleşmiş Milletler Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi’ne Sunulan Gölge Rapor, (<https://morcati.org.tr/wp-content/uploads/2024/08/2-gocmen-komite-rapor.pdf>)